

УДК 323.281 + 930.85

Андрій Стародуб

«БРАТ ЗАСТРЕЛИЛ МИТРОПОЛИТА В МОЕМ ПРИСУТСТВІИ». ЗАГАДКИ БІОГРАФІЇ «РОДИЧА» АРХІМАНДРИТА СМАРАГДА (ЛАТИШЕНКА)

DOI: 10.5281/zenodo.4743401

© А. Стародуб, 2021. СС BY 4.0

Мета статті – з’ясувати обставини засудження радянською каральною системою особи, яка називала себе Антоном Івановичем Латишенком та стверджувала, що є співучасником вбивства митрополита Варшавського Георгія (Ярошевського). До **основних завдань** публікації належать верифікація даних, які містяться в архівно-слідчій справі А. Латишенка, відтворення реальної хронології подій, причинно-наслідкових зв’язків між ними, а також аналіз варіантів «автобіографій» фігуранта розслідування. **Методологічною основою** публікації є культорологічно-соціологічна інтерпретація історичного феномену «самозванства», зокрема – на основі підходів, запропонованих сучасним російським філософом Г. Тульчинським. **Наукова новизна** полягає в запровадженні до наукового обігу та критичній інтерпретації виявлених архівних джерел. **Висновки.** З’ясовано, що інформація, яку у 1924–1926 рр. повідомляв про себе А. І. Латишенко, була абсолютною вигаданою, а радянські слідчі органи не лише не змогли верифікувати більшість його тверджень, а й встановити особу перебіжчика з Польщі. Спростовано можливість причетності цієї особи до вбивства у Варшаві 8 лютого 1923 р. Поставлено під сумнів не тільки родинну спорідненість, але й навіть знайомство з архімандритом Смарагдом (Павлом Латишенком). Зроблено припущення щодо справжнього походження, рівня освіти та роду занять авантюриста.

Ключові слова: самозванство, архівно-слідчі справи репресованих, Смарагд (Латишенко), УРСР на початку 1920-х рр., радянсько-польські відносини у 1920–1930-х рр.

Феномен «самозванства» неодноразово ставав предметом наукових студій, привертаючи увагу філософів, літературознавців, психологів, соціологів та істориків¹. Як правило, у фокус уваги дослідників потрапляли найяскравіші випадки «привласнення» чужого імені задля підвищення статусу в суспільстві, реалізації певних політичних амбіцій, меркантильних цілей тощо. Відтак складається хибне враження про унікальність таких випадків. Адаже вкрай важко (хоча й не не-

---

¹ Див. огляд літератури на цю тему в дослідженнях філософа Г. Тульчинського: Тульчинский Г. Л. Самозванство. Феноменология зла и метафизика свободы. СПб., 1996. 412 с.; Його ж. Ролевая революция и массовый энтузиазм первых советских лет. *Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований*. 2012. № 5. С. 4–25; Його ж. Самозванство, массовая культура и новая антропология: перспективы постчеловечности. *Человек*. 2008. № 1. С. 43–57.

можливо) було «досягнути успіху», видаючи себе за загальновідому особу, деталі біографії якої можна було достатньо швидко верифікувати навіть у доінформаційну еру.

Історії, коли інтригу вдавалося зберігати десятиліттями (як з нібито «чудесним порятунком» у 1918 р. великої княжни Анастасії Романової) – дійсно рідкісні. Натомість прикладів «нижчого рівня», коли йшлося про «дублювання» менш відомих осіб або їхніх родичів, а саме «самозванство» тривало відносно короткий період – набагато більше. Власне, сам період після революції 1917 р. з його «зламом вікових устоїв» й зміною еліт, можливостями швидкої та неодноразової модифікації ідентичності та соціальних ролей, відкривав небачений раніше простір для схожих афер.

Не останню роль у збільшенні кількості самозванців відіграло те, що така «гра» раптово стала, сказати б, «загальнодоступною». Видавати себе за умовного «сина революційного лейтенанта Шмідта» було незрівнянно легше, ніж, скажімо, за представника правлячої династії (останнє, до того ж, зі зрозумілих причин, не було затребуваним у межах Країни Рад). Меншим був і ризик викриття – за умови, якщо «самозванець» правильно оцінював ситуацію та не претендував на більше, ніж на ситуативні вигоди від використання привласненого імені чи чужих заслуг.

Знайти такий баланс вдавалося далеко не всім авантюристам. Зокрема, не вдалося це й самозваному «Антонові Івановичу Латишенку», який наполягав на тому, що є одним з убивць митрополита Варшавського Георгія (Ярошевського).

В архівно-слідчій справі Антона Латишенка², на жаль, не збереглися протоколи усіх допитів, проведених у період з кінця 1924 до середини 1926 рр. Найважливіший з втрачених – найперший, складений на початку грудня 1924 р. після затримання Латишенка на польсько-радянському кордоні. Згодом А. Латишенко заявляв, що на першому допиті він представив себе лікарем та священником, який утікає з Польщі, оскільки його переслідує польська влада за співучасть у вбивстві митрополита Георгія. І це ледь не єдиний випадок, коли словам фігуранта можна вірити.

Немає інформації, чи були в той момент у перебіжчика якісь документи, а якщо так – то чи справжні. Достеменно відомо, що ані диплома лікаря, ані ставленицької грамоти священника він не мав, а отже про фах і рід занять відомо винятково зі слів затриманого. Однак це детально не перевіряли ані в Проскурівському, ані в Київському та Чернігівському ОДПУ.

Не викликали питань і персональні дані нашого «героя». До речі, навіть на момент засудження у 1926 р. ніхто з чекістів та прокурорів так і не звернув увагу на «самовикривальну» деталь, яка була, що називається, на поверхні. У всіх розповідях Антон Іванович називав Павла Антоновича Латишенка(-ова)³ (архімандрита Смарагда, екс-ректора Холмської духовної семінарії, справжнього вбивцю митрополита) своїм рідним братом, ніяк не пояснюючи різницю в імені по-батькові. Щоправда, останнього в протоколах найчастіше згадували лише за чернечим іменем.

Теоретично загадковий перебіжчик справді міг бути якимось далеким родичем чи однофамільцем Смарагда⁴. Але, найвірогідніше, він просто «привласнив» це прізвище⁵, розраховуючи на отримання «бонусів» від радянської влади. Адже його втеча до СРСР відбулася всього через три місяці після завершення у Варша-

² Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. «Дело по обвинению Латышенка Антона Ивановича по 98, 66 и 226 ст. Уголовного Кодекса». 88 арк.

³ Прізвище архімандрита писалось також як «Латишенков». Так його називає, зокрема, у своїх спогадах митрополит Євлогій (Георгієвський): Евлогий (Георгиевский), митрополит. Путь моей жизни. М., 1994. С. 233–236.

⁴ Біографію Павла Латишенка див.: Борщевич В. На манівцях Російської ортодоксальної ідеології: архімандрит Смарагд (Латишенков). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту*. 2008. № 13. С. 246–251.

⁵ В адрес-календарях Гродненської губернії за кін. XIX – поч. XX ст. немає інформації про Латишеників, які проживали б у м. Скидель.

ві гучного політичного процесу, на якому колишнього архімандрита засудили до 12 років ув'язнення⁶.

Цей «козир» не спрацював, принаймні тією мірою, на яку міг розраховувати перебіжчик. З одного боку, чекісти не стали «глибоко копати» його біографію і вже 4 березня 1925 р. Антона Латишенка відпустили з Чернігівського БУПР⁷, дозволивши проживання в Чернігівському окрузі. Але з іншого, жодної допомоги він від них не отримав. Адже історія про варшавське вбивство 8 лютого 1923 р. мало кому була детально відома в Радянському Союзі. У радянській пресі публікували тільки короткі повідомлення про судовий процес над ченцем-убивцею⁸. Серед радянських людей вона не набула того резонансу, як серед православного населення Польщі. А отже, розрахунок Латишенка, що розповідь про «подвиг» якимось особливо вразить представників влади/змусить їх надати підтримку такому унікальному кадру (священнослужителю-терористу), виявився хибним.

Після звільнення Латишенку довелося працевлаштуватися самотужки. Про цей період його життя – з березня по вересень 1925 р. – відомо мало, можна лише припустити, що видати себе за лікаря йому не вдалося. Натомість пощастило, принаймні, на деякий час, стати священником у с. Дібрівному Тупичівського району Чернігівського округу. Щоправда, достатньо швидко його звідти вигнали. Сам він стверджував на пізніших допитах, що за систематичну пиятику. Але дуже вірогідно, що парафіяни викрили факт відсутності у нового «панотця» священницького сану.

Як показали подальші події, протягом цих півроку Антон Латишенко активно адаптувався до реалій своєї нової батьківщини, вивчав та засвоював її «знаково-символічну» систему, а також конструював новий, досконаліший варіант «героїчної біографії».

Наприкінці вересня 1925 р. Латишенко порушив підписку про невиїзд за межі Чернігівщини та поїхав до Харкова, де намагався потрапити на прийом до Голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) Григорія Петровського. Повідомлення про це навіть потрапило в пресу. В газеті «Радянське село» цей випадок описано таким чином: «Чимало звертається до тов. Петровського робітників, червоноармійців, комсомольців та інших осіб. Чимало звертається й попів. Оце недавно звернувся до тов. Петровського піп Латишенко, що втік з Польщі, де його були заслани на каторгу за те, що в 1923 році він вбив митрополита Ярошевського. “До чорта рясу, богів і брехунів, буду краще допомагати людям, ніж їх дурити” – сказав Латишенко. Радянська влада дозволила йому жити на Чернігівщині, як він того сам забажав»⁹.

Початок жовтня 1925 р. став «зоряним часом» для авантюриста. В Харкові він дав щось на кшталт прес-конференції (ймовірно – за підтримки секретаря Президії ВУЦВК Опанаса Буценка, який надав Латишенку також невелику грошову допомогу). За її матеріалами в українській радянській пресі з'явилася ціла низка публікацій. У більшості з них описували подробиці нелюдських катувань, які нібито пережив у польських в'язницях Антон Латишенко. Наприклад, «Більшовик Полтавщини» повідомляв, що «На обличчі Латишенка ще й до цього часу є великі шрами та інші ознаки дикунських катувань. У наслідок особливого катування, яке полягало в тому, що через ніс Латишенка перепускали електричний ток, Латишенко майже цілком утратив зір. Крім того, в охранці Латишенка примушували ставати голими ногами на розпечену залізну дошку, а також вживали

⁶ Про судовий розгляд справи див.: Стародуб А. Православна Церква в Польщі на початку 1920-х років крізь призму процесу над Павлом Латишенком (архімандритом Смарагдом). *Наукові записки. Збірка праць молодих вчених та аспірантів*. Київ: Хмельницький, 2002. Том 8. Частина II. С. 151–177.

⁷ «Будинок примусових робіт», російська абревіатура – ДОПР («дом принудительных работ»).

⁸ Див. наприклад, короткі публікації в розділі новин з-за кордону в головному радянському офіціозі: Суд над православним архімандритом. *Правда*. 1924. № 220 (27 септєбля). С. 2; 12 лет каторги архимандриту Смарагду. *Правда*. 1924. № 223 (1 октябля). С. 2.

⁹ В прийомній тов. Петровського. *Радянське село*. 1925. № 109 (15 жовтня). С. 1.

й низку інших жакливих мордувань»¹⁰. Схожі деталі наведено й у газетах «Червоний край»¹¹, «Красное знамя»¹², «Наш путь»¹³ та ін. А видання «Вечернее радио» додало, що біженцю «пришлось подвергнуться также и следующей экзекуции: на голое тело одевают мокрую усмирительную рубашу и бьют кишкой, наполненной овсом. Эти удары разрушают внутренние органы, но не оставляют наружных следов»¹⁴.

Цікаво, що всі ці фантастичні подробиці, які так щедро повідомляв Латишенко репортерам, відсутні в протоколах його допитів в ОДПУ. Очевидно, він усвідомлював, що люди, які професійно розумілися на катуваннях, можуть його викрити на невідповідності окремих деталей (як то відсутність на тілі тих самих слідів від опіків та поранень).

У деяких газетних текстах важко чітко відокремити «пряму мову» від журналістських «доповнень» та усталених штампів. Але, у будь-якому разі, з них випливає, що за час перебування в СРСР «священник-лікар-вбивця» (так його назвали в газеті «Пролетарий»)»¹⁵ зрозумів, що треба змінити формат розповіді про свою причетність до вбивства митрополита Георгія, зокрема, підкреслювати, що останній був «чорносотенцем», «денікінцем», а також всіляко пригнічував та визискував підлегле йому духовенство.

Тема, яка на суді над архімандритом Смарагдом була ключовою (автокефалія), у радянських газетних репортажах про його «брата» не згадувалася взагалі. Натомість самозваний співучасник вбивства заявляв, що вони буцімто пішли на цей крок, оскільки хотіли протидіяти спробі митрополита Георгія перевести православну Церкву в Польщі у підпорядкування Папі Римському («забив митрополита, який переводив скажену агітацію за віддачу православної церкви в Польщі римському папі»)»¹⁶.

У найбільш «об'ємних» публікаціях згадано деякі деталі вигаданої біографії Латишенка (навчання у духовній семінарії, на медичному факультеті, участь в російсько-японській війні). Є в них й інші додаткові подробиці. Наприклад, автор статті в «Пролетарии» наводить свої враження від особи співрозмовника: «Два человека в одном, грузный, неуклюжий поп и ловкий, хитрый мститель. В мутных голубых глазах иногда видны холодные огни ненависти. Я его убил! Туда ему и дорога! И опять перед нами провинциальный попик с мутными СПОКОЙНЫМИ глазами»¹⁷. А от в матеріалі «Вечернего радио» підкреслюється, що насправді Латишенко – дуже непересічна особистість, з певною харизмою та лідерськими якостями («оба брата, особенно Смарагд, пользовались и сейчас пользуются популярностью среди православного населения Польши»)»¹⁸.

Також із цих публікацій можна з'ясувати, на що розраховував/сподівався Латишенко в обмін на свої «сенсаційні» заяви. Ішлося, насамперед, про допомогу у працевлаштуванні лікарем («Антон Латышенко отказался уже от духовного звання и сана, он намерен вернуться к своей основной профессии – врача. Кроме чисто врачебной работы он собирается посвятить себя также общественной деятельности»)»¹⁹. Схоже, він володів базовими навиками у цій сфері. Однак за яких обставин він їх отримав (служба при військовому лазареті, робота помічником справжнього фельдшера тощо) – так і залишилося невідомим.

¹⁰ З Польщі втік на Україну священник Латишенко. *Більшовик Полтавщини*. 1925. № 228 (6 жовтня). С. 2.

¹¹ Як мучать у польських в'язницях. *Червоний край*. 1925. № 200 (7 жовтня). С. 1.

¹² «Воля вірувань» у Польщі. *Красное знамя* (Чернігів). 1925. № 228 (7 жовтня). С. 1.

¹³ Беглец из польской тюрьмы – Священник Антон Латышенко. *Наш путь* (Кременчуг). 1925. № 5 (6 октября). С. 1.

¹⁴ Драма в митрополичьих покоях. *Вечернее радио* (Харьков). 1925. № 228 (6 октября). С. 2.

¹⁵ Доктор-священник-убийца. *Пролетарий*. 1925. № 229 (7 октября). С. 4.

¹⁶ Останні телеграми. *Радянський шлях*. 1925. № 90 (6 жовтня). С. 2.

¹⁷ Доктор-священник-убийца... С. 4.

¹⁸ Драма в митрополичьих покоях... С. 2.

¹⁹ Доктор-священник-убийца... С. 4.

Відчувши себе «зіркою», авантюрист також вирішив, що може й надалі не зважати на обмеження у свободі пересування, накладені на нього ОДПУ. Замість того, щоб повернутися на Чернігівщину, він поїхав на Кубань. Мета цієї поїздки невідома (зі слів самого Латишенка – бажання відвідати якогось старого знайомого), але одразу після приїзду в Краснодар його затримали чекісти. У справі є згадки про протокол «опроса» в Кубанському ОДПУ від 9 жовтня 1925 р., який містив дані, що суперечили як розповідям Антона Івановича газетярям, так і свідченням на пізніших допитах. Але й на цей раз функціонери каральних органів не стали що-небудь з'ясовувати, обмежившись лише формальним попередженням та вимогою повернутися до визначеного місця проживання. Сюжет у викладі самого фігуранта виглядав таким чином: «Я выехал, без разрешения Черниговского ОГПУ в г. Краснодар, но явившись там в отдел ГПУ, был обязан подпиской немедленно вернуться, что я и сделал»²⁰.

Про те, чим займався А. Латишенко з другої половини жовтня 1925 і до початку лютого 1926 р., також відомо, головним чином, лише з його слів. Повернувшись до Чернігова, він отримав дозвіл переїхати у м. Ромни. Попри всі свої публічні «антиклерикальні» заяви, Латишенко все ще намагався знайти місце священнослужителя. Задля цього він їздив у Полтаву, де зустрічався з архієпископом Григорієм (Лісовським). Результати зустрічі, судячи з усього, були невтішні для прохача, оскільки в подальшому він змінив тактику і намагався «втертися у довіру» до місцевого духовенства, демонструючи довідку, що її нібито надав йому єпископ Глухівський Дамаскин (Цедрик).

Цей документ є у справі, і саме він пізніше викликав підозри у чекістів, адже на «удостоверении» не було печатки. Неважко також було встановити, що єпископ Дамаскин станом на 10 грудня 1925 р. не проживав у Чернігові²¹, як то було зазначено на підробленому машинописному «бланку». Вартий цитування і сам текст довідки (орфографія оригіналу):

«Сим удостоверяю, что освободившись из Харьковского ДОПра, протоиерей Гродненского Кафедрального Собора, изгнан из пределов Польши за веру Христову о. Антоний ЛАТЫШЕНКО имеет полное право подыскать себе место приходского священника, подведомственной мне Епархии, а также и рекомендую как стойкого бойца за веру Христову.

Смиренный Епископ Дамаскин»²².

Цей «артефакт», з одного боку, підтверджує, що людина, яка назвалася Антоном Латишенком, не лише на словах вдавалася до обману, але й легко йшла на підробку документів. Але з іншого – засвідчує, що ця особа мала скромну освіту та вкрай віддалене поняття про особливості «церковної бюрократії» та документообігу загалом.

Єдине, що залишається нез'ясованим, – наполегливість, з якою він намагався отримати підтвердження свого вигаданого священницького статусу лише від духовенства Українського екзархату РПЦ. Відсутні свідчення про те, щоб перебіжчик звертався до обновленців чи до Української Автокефальної Православної Церкви. Імовірно, він вважав, що його історія (невідомо яку версію він озвучував у цьому випадку, але в ній напевно підкреслювалися родинні зв'язки з колишнім архімандритом Смарагдом) може бути «запитана», тобто може знайти найбільший відгук у цій юрисдикції.

Водночас зі спробами отримати місце священника Латишенко не відмовився й від ідеї працевлаштуватися в медичній установі. У Ромнах це не вдалося, однак нібито (відповідного документа немає у справі) історія «лікаря-біженця» розчу-

²⁰ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 19 зв.

²¹ 10 грудня 1925 р. його було заарештовано у Москві (Шуміло В. Єпископ Глухівський та Ніжинський Дамаскин (Цедрик) як один із головних ідеологів ППЦ в Україні. *Сіверянський літопис*. 2020. № 3. С. 42. DOI: 10.5281/zenodo.3949775). Можна припустити, що Латишенко знав про арешт єпископа, що й наштовкнуло його на ідею виготовлення підробки, автентичність якої було б складно перевірити.

²² ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 51а.

лила функціонерів окружного комітету радянського Товариства Червоного Хреста та Червоного півмісяця. Від них авантюрист отримав дозвіл відкрити амбулаторію в с. Городище Пирятинського району.

Для втілення в життя цього проекту Латишенку необхідно було завершити процес своєї «легалізації» в СРСР. З цією метою він і звернувся 17 лютого 1926 р. до Прилуцького відділення ОДПУ, де став на облік як «перебіжчик» та отримав належну довідку. На підставі цього документа того ж дня адміністративний відділ Прилуцького Окрвиконкому оформив тимчасову посвідку на проживання («Временный вид на жительство») ²³.

Анкета, заповнена Латишенком 17 лютого 1926 р., хронологічно перша зі збережених повних версій його «автобіографії». У ній він повідомив, що йому 51 рік, він уродженець м. Скидель Гродненської губернії, син священника ²⁴ та латиш за національністю (у пізніших анкетах зазначено, що він є білорусом) ²⁵, має вищу духовну (закінчив Віленську духовну семінарію та Санкт-Петербурзьку духовну академію) та медичну (отриману у Варшавському університеті) освіту. З родичів він згадав тільки рідного брата, архімандрита Смарагда, «который в настоящее время сидит в польской тюрьме». У подальшому він також стверджував, що є вдівцем або розлученим, однак в жодному з протоколів допитів дружина не фігурує.

Щодо свого роду занять та місць служби Латишенко повідомив, що був з 1904 по 1906 рр. полковим лікарем 102-го піхотного Вітебського полку, який дислокувався у м. Гродно, з 1906 по 1911 рр. – служив у 64-му Казанському піхотному полку у м. Білосток, а з 1911 по 1914 роки – у 3-му піхотному Нарвському полку в м. Смоленськ. Під час Першої світової війни нібито завідував лазаретом в м. Кременець Волинської губернії, де й залишився після демобілізації з царської армії. У травні-серпні 1920 р. «был арестован поляками и сидел в тюрьме, как неблагонадежный элемент, а с приходом красных был освобожден и служил в заградотряде 45-й дивизии (врачом)». Після відступу Червоної армії він знову був заарештований польською владою, однак через місяць – звільнений, «с воспрещением заниматься практикой как врачу».

7 березня 1921 р. Латишенко начебто був висвячений у священники та до лютого 1923 р. служив у Гродненському кафедральному соборі (зрозуміло, що серед кліриків цього собору в цей період ми не знайдемо особи з таким прізвищем) ²⁶. 7 лютого разом з архімандритом Смарагдом він виїхав до Варшави з метою вбивства митрополита Георгія (Ярошевського) «по следующим мотивам: митрополит Георгий имел связь с офензивой, о чем свидетельствовало следующее – Георгий неоднократно узнавал у священников о результатах исповедей прихожан, и в случае, если узнавал о заговорах, то сообщал польским властям. Кроме того, при содействии Георгия Православные церкви обращались в католические и униатские». Датою вбивства він називає 9 лютого 1923 р. (насправді це сталося на день раніше), а також повідомляє, що 18 жовтня 1924 р. Варшавський військово-окружний суд засудив його до 15 років каторги, а Смарагда – до розстрілу. Однак після втручання Сейму справу переглянули, і вже звичайний суд повністю виправдав Антона Латишенка, а його брата замінив смертний вирок на 12 років ув'язнення. Оскільки прокурор залишився незадоволеним неправдувальним вирок, Латишенко боявся повторного арешту й вирішив «бе-

²³ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 51г.

²⁴ Батько Смарагда, Антон Латишенко, був псаломщиком Русскосільської церкви в Свенцяньському повіті Віленської губернії. 11 квітня 1906 р. йому було надано місце священника в с. Заноричі того ж повіту (нині – с. Занорочь, Мядельського району Мінської області Республіки Білорусь). Див.: Назначения и перемещения по службе. Литовские епархиальные ведомости. Часть официальная. 1906. № 9 (1 мая). С. 6.

²⁵ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 42.

²⁶ Синодик почивших соборных настоятелей, священнослужителей и причетников [Гродненского Свято-Покровского кафедрального собора]. Сост. прот. Георгий Рой. URL: <https://pokrovghrodno.org/ru/publication/istoriya-sobora-sinodik>.

жать в Советскую Россию». Датою перетину кордону він назвав 27–28 серпня 1925 р.

У цьому сумбурному «життєписі» впадають в око три моменти.

По-перше, правильно вказано номери, назви та місця дислокації військових частин. Це може свідчити про те, що й в реальному, а не лише у вигаданому, житті Латишенко міг мати якийсь стосунок до військової служби.

По-друге, досить поверхова обізнаність у справах церковних. Справжній виходець з родини духовенства був би акуратнішим з розповідями про обставини нафантазованої священицької хіротонії та блискавичної «протоіерейської» кар'єри при кафедральному соборі.

По-третє, грубі помилки в описі судового процесу над вбивцею митрополита Георгія. Він не лише вигадав про свою участь у злочині, але й наплутав з хронологією розгляду справи, вирок в якій виголосили 27 вересня 1924 р., а від апеляції єдиний звинувачений відмовився.

Зареєструвавши цю анкету, Прилуцький відділ ОДПУ надіслав запит до м. Ромни з проханням переслати їм особову справу «перебіжчика Латишенка». Ці матеріали (справа надійшла до Прилук 24 лютого 1924 р.) насторожили чекістів насамперед тим, що серед них були документи, які засвідчували: втікач з Польщі перетнув кордон набагато раніше кінця серпня 1925 р. Не сподобалося ОДПУшникам також «поведение Латышенко при явке в Окротдел, его развязность, желание стать на дружескую ногу»²⁷.

Задля з'ясування всіх обставин вже 25 лютого Латишенка запросили до відділку, де уповноважений Поліщук ретельно його допитав. У черговому варіанті «біографії» залишилась незмінною інформація про вік, місце народження та походження (навіть додано інформацію про те, що батько служив військовим священиком 62-го піхотного Суздальського полку та помер у 1901 р.). Однак зникли дані про закінчення Санкт-Петербурзької духовної академії. Натомість «новими фарбами» заграла історія навчання на медичному факультеті Варшавського університету. За словами Латишенка, під час навчання на 2-му курсі він був членом підпільного студентського гуртка, «который просуществовал около 4-х месяцев и был раскрыт жандармами». Відрахований за революційну діяльність з університету в 1894 р., він зміг відновитись на навчанні лише у 1898 р. завдяки клопотанню своєї рідної тітки Анастасії Павлової, чий чоловік «служил в Варшаве губернским инженером» (жодного інженера Павлова серед чиновників Варшавської губернії в цей період не було)²⁸. Дату закінчення університету – 1902 рік, він пояснював тим, що на «третьем курсе я оставался на второй год».

Нові деталі повідомив перебіжчик і про свою військову службу. Так, за його словами, разом з 64-м Казанським полком він брав участь у російсько-японській війні та навіть був лікарем госпіталю Порт-Артура під час облоги японцями цієї фортеці. Вірогідно, він знав, що насправді 64-й полк не був на Далекому Сході, тому додав історію про своє «переведення» до «групи генерала Мищенко» (реальний воєначальник, який брав участь у тій війні).

Після капітуляції Порт-Артура (5 січня 1905 р.) Латишенко потрапив у полон до японців, але досить швидко був звільнений. Адже вже у травні 1905 р. він «служив» у Севастополі та був «втянут в революционную работу, проводимую под руководством лейтенанта Шмидта». Потім якимось загадковим чином Латишенко потрапив на борт броненосця «Потьомкін» та, зрештою, був заарештований жандармами в Одесі. Ця частина розповіді була найслабше «опрацьована» оповідачем і складалася з розрізнених, погано допасованих одна до одної деталей. Всі подробиці, імовірно, були запозичені Латишенком з публікацій у пресі

²⁷ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 27.

²⁸ Перевірено за: Памятная книжка Варшавской губернии на 1899 год. Варшава, 1898. 622 с.

(у 1925 р. святкували 20-річчя Революції 1905 року, і схожі матеріали публікували в кожній радянській газеті)²⁹.

У цьому випадку звернення до образу «лейтенанта Шмідта» цікаве не лише тим, що він, з легкої руки письменників Льфа та Петрова, став «еталоном» для маркування різного роду дрібних самозванців та аферистів. На варшавському процесі справжнього вбивцю митрополита Георгія захищав відомий правник Тадеуш Врублевський (1858–1925), який у 1905 р. був адвокатом бунтівного лейтенанта³⁰. Однак це лише «містичний збіг»: таких подробиць самозваний «брат» Смарагда не знав.

Подальші події, описані у протоколі, трохи менш карколомні. У вересні 1906 р. в лубенській в'язниці Латишенку повідомили про позбавлення його військового звання та орденів (він не деталізує, про які звання й нагороди йдеться) та засудили до заслання на три роки до Єнісейської губернії, де він і перебував (у м. Красноярськ) до 1914 р. («срок моей высылки истек в 1910-м году, остальное время я пребывал на нелегальном положении»). Слідчий не звернув увагу на те, що вся ця «хронологія» погано збігається з наведеним наприкінці тривалого допиту свідченням про особисте знайомство зі вбивцею Столипіна Дмитром Богровим. Згідно з цією ретроспективою, Латишенка (точну дату не вказано, але з контексту випливає, що незадовго до теракту Богрова у вересні 1911 р.) нібито затримали ченці Києво-Печерської Лаври за «оскорбление мощей» та припровадили до «сыского отделения, где видел Богрова, который был агентом охранного отделения»³¹.

Після початку Першої світової війни «лікар» Латишенко записався до Всеросійського союзу міст (громадська організація, яка опікувалась організацією медичної допомоги та облаштування біженців) і був направлений до м. Дубно Волинської губернії. Там він зміг влаштуватися до «амбулаторного пункта штаба 11-й армии», а також подав клопотання «о возвращении чинов и орденов» на ім'я генерала Брусилова. «Высочайшим повелением в июне 1915-го года я был помилован и назначен врачом в 22-й сибирский полк 6-й стрелковой дивизии, 5-го сибирского корпуса» – описував наступний етап своєї нетривіальної «біографії» Латишенко, вчергове продемонструвавши добре володіння номенклатурою назв військових частин.

У згаданому полку він нібито прослужив аж до листопада 1918 р., а після демобілізації залишився працювати у лікарні м. Кременця. Деталі, що їх наводив у своїх свідченнях Латишенко (як то захоплення міста Таращанським полком, Кременецьке антибільшовицьке повстання на чолі з підполковником Сергієм Висоцьким і т. п.)³², свідчать на користь того, що він дійсно міг проживати у 1918–1921 рр. у цій місцевості. Водночас в них немає жодного слова про архімандрита Смарагда, який також тоді жив у Кременці³³. Очевидно, що на той момент особа, котра пізніше назвала себе «братом» архімандрита, просто не здогадувалася про його існування.

На допиті Латишенко повторив зафіксоване в анкеті твердження, що після остаточно переходу Кременця під польську владу йому заборонили працювати

²⁹ Див., наприклад: Восстание «Очакова». *Харьковский пролетарий*. 1925. № 271 (25 ноября). С. 2; Сегодня 20 лет тому, как в Севастополе восстал флот под руководством лейтенанта Шмидта. *Пролетарий*. 1925. № 270 (26 ноября); Памяти Шмидта и его товарищей (из личных воспоминаний). *Красный горняк*. 1925. № 137 (19 декабря). С. 1 та ін. «Спогади», наведені у більшості таких публікацій, типологічно схожі до автобіографічних «мемуарів» Латишенка.

³⁰ Див. про нього: Dąbrowski P. Tradycja Wielkiego Księstwa Litewskiego a rzeczywistość. *Myśl polityczno-prawna i działalność Tadeusza Wróblewskiego (1858–1925)*, Wyd. Arche, Sopot 2018. 364 s.

³¹ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 16.

³² Про цей період в історії м. Кременець та Кременеччини див.: Скакальська І. Кременеччина у 1917–1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Сер. Історія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 89–96.

³³ До цього міста ще у 1918 р. повернулася з евакуації в Росію Холмська духовна семінарія, яку очолював архімандрит.

лікарем, але додав, що «занимався временами подпольной практикой как врач, и существовал на добываемые таким путем средства».

Своє рішення прийняти духовний сан Латишенко пояснював важким матеріальним становищем та наполяганнями родича. За його версією, висвятив нового «слугу Божого» та призначив служити до Гродненського єпархіального собору єпископ Білостоцький Володимир (Тихоницький).

Доповнив фіктивний «священик» свідчення й про обставини вбивства Георгія (Ярошевського). Так, за новою версією, він та Смарагд були відряджені у січні 1923 р. до Варшави як представники підпільного зібрання архієреїв, священників та мирян Гродненської єпархії з місією переконати митрополита «переменити его политику». Ярошевський відреагував на це розпорядженням «арестовать нас с братом и незаконно лишил сана» (справжнього вбивцю позбавили сану не до, а через два дні після його злочину, 10 лютого 1923 р.). Після звільнення з-під арешту 9 (він наполягає на цій даті) лютого вони знову записались на прийом до владики Георгія – нібито для того, щоб покаятися і попросити вибачення. Під час цієї аудієнції «брат застрелил его в моем присутствии».

У розповіді про подальші події Латишенко назвав інші дати судових процесів, аніж у заповненій 17 лютого анкеті, однак в цілому продовжував дотримуватись версії про те, що його помилували під час касаційного перегляду справи. Він продовжував наполягати, що перейшов радянський кордон у ніч на 28 серпня 1925 р.

26 лютого 1926 р. Латишенка знову викликали до відділення ОДПУ, обшукали (знайшовши, зокрема, фальшиву довідку від єпископа Дамаскина) та затримали. Після пред'явлення неспростовних доказів, що його свідчення в анкеті та на допиті 25 лютого суперечать документам, які є в справі, Латишенко дав нові покази. Вони, ймовірно, дещо ближчі до його справжньої біографії в окремих епізодах, але все одно вкрай сумнівні.

Черговий варіант «несвятого життя» виглядав наступним чином. Заарештований зліпив образ «соціально близького» до пролетаріату злочинного елемента. Він відмовився від того, що має вищу освіту, підтвердивши лише навчання в двокласному училищі та Віленській військово-фельдшерській школі (насправді у Вільно не було школи для військових фельдшерів³⁴). Після отримання середньої медичної освіти у 1894 р. Латишенко начебто працював у Гродно у військовому шпиталі. У 1907 р. за невдало проведений підпільний аборт (дівчина померла) він був засуджений до двох з половиною років «арестантской роты с лишением всех солдатских и личных прав», відбував покарання в Полтаві та Прилуках, а після звільнення якийсь час жив під наглядом поліції в м. Лубни. Після повернення до рідного міста Скидель (у 1904 р.) знову потрапив до кримінальних хронік, спочатку пограбувавши рідного батька (нагадаємо, що за початковою версією той помер у 1901 р., а в дійсності військового священика з таким прізвищем взагалі ніколи не існувало)³⁵, а потім – згвалтувавши шістнадцятирічну дівчину. За останній злочин його відправили на заслання до Єнісейської губернії, де він і перебував з 1905 до 1907 рр., аж поки не потрапив під амністію.

По тому екс-засланець приїхав до Кременця, де до початку Першої світової працював «служителем в городской больнице». Протягом 1914–1918 рр. він служив фельдшером в «отряде Союза городов г. Дубно». Уже без яскравих подробиць Латишенко розповів про події 1919 р. (підтвердивши, однак, свої попередні свідчення про короткочасну службу в Таращанському полку), а також додавши, що до 1921 р. включно служив «участковым фельдшером местечка Березцы» (очевидно йдеться про Великі Березці неподалік Кременця).

³⁴ Див.: Военно-фельдшерские школы. Военная энциклопедия: [в 18 т.] / Под ред. В. Ф. Новицкого. СПб.; [М.]: Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1911–1915. Т. 6. С. 558–559.

³⁵ Перевірено за: Памятная книга военного и морского духовенства Российской Империи XIX – начала XX веков: Справ. материалы. М., 2008. 737, [2] с., [40] с. ил.

Нова версія «життєпису» (без згадок про наявність духовної освіти) вимагала уточнень обставин отримання сану священника. Латишенко пояснив, що витримав спеціальний іспит, скласти який йому допоміг брат-архімандрит.

Модифікації зазнала й історія про співучасть у вбивстві. Тепер у ній не було спільної поїздки братів Латишенків до Варшави в січні 1923 р. Не наполягав А. Латишенко й на тому, що митрополит його персонально переслідував або позбавляв сану. Натомість повідомив, що Георгія (Ярошевського) Смарагд убив із наданого ним револьвера («Наган», самовзвод, который у меня сохранился со службы в «Союзе Городов»). Ця деталь цікава тим, що вона могла «народитися» внаслідок хаотичного пригадування псевдо-братом змісту репортажів про «справу Смарагда» в польських виданнях. Серед іншого, у них звертали увагу й на ухильні свідчення вбивці щодо того, хто йому дав зброю³⁶.

Оскільки інші «судові подробиці» допитуваний розповідав всього днем раніше, то під час нового допиту він їх відтворив достатньо точно, лише змінивши хронологію судових розглядів та помилування таким чином, щоб вони вже відповідали реальній даті перетину радянського кордону. Орієнтовно це сталося 10 або 11 грудня 1924 р., що не суперечить даті першого протоколу детального допиту в ОДПУ (29 грудня), який відбувся приблизно через три тижні після затримання А. Латишенка прикордонниками.

«Все раньше данные мною показания – ложны, с целью получить место и боясь, чтобы меня не выбросили в Польшу обратно», – так Латишенко спробував пояснити причини настільки різкої зміни свідчень. Це ж саме він повторив і на додатковому допиті 2 березня, під час якого слідчий викрив його у подробиці довідки від владики Дамаскина.

Однак усіх цих зізнань та «розвінчань» було недостатньо, аби чітко сформулювати звинувачення на адресу Антона Латишенка. Прилуцькі чекісти підозрювали, що за всією цією плутаниною та брехнею у свідченнях може ховатися зовсім інша «гра» – шпигунська. Але ніяких доказів цьому в них не було.

5 березня 1926 р. керівництво Прилуцького ОДПУ підготувало спеціальний «Меморандум». У ньому було викладено обставини справи та витяги зі свідчень затриманого з наступним резюме: «Все это, вместе взятое, внушает подозрение о причастности Латышенко к шпионажу и не исключает предположение о том, что он переброшен на Советскую территорию с определенным заданием разведывательного характера»³⁷.

Проте враховуючи, що Латишенка затримали без висунення звинувачень (в порядку 148-ї статті Кримінально-процесуального кодексу, що передбачала можливість тримання під вартою не більше двох тижнів), а також у зв'язку з необхідністю отримання цілої низки довідок, зокрема, з-за кордону, слідчий пропонував передати підозрюваного до Харкова, «в распоряжение начальника Контрразведывательного Отделения ГПУ УССР, так как там имеется больше возможностей как к выяснению его личности, так и к обработке».

Оскільки відповідь зі столиці затримувалася, 14 березня Латишенку все ж висунули звинувачення за статтями 66 (шпигунство) та 98 (незаконний перетин кордону) Кримінального Кодексу. І лише 25 березня 1926 р. слідчий постановив відправити заарештованого до Харкова.

До головного міста УСРР той прибув 30 березня, про що свідчить заява самого Латишенка, у якій він просить направити його до психіатричної лікарні, оскільки хворіє на епілепсію, а «при частых припадках мне не может быть оказана в ДОПрЕ соответствующая медицинская помощь»³⁸. Невідомо, чи арештант говорив правду, чи це була відчайдушна спроба «вислизнути» з рук каральних

³⁶ Детальні репортажі про процес Смарагда публікувалися в російськомовній варшавській газеті «За Свободу!». У свідченнях А. Латишенка є далекі «відзвук» наступного тексту, опублікованого менш ніж за місяць до його втечі до СРСР: Мотивированный приговор по делу об убийстве митрополита Георгия. *За Свободу!* (Варшава). 1924. № 308 (16 ноября). С. 2–3.

³⁷ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк.28.

³⁸ Там само. Арк. 42.

органів. Автентичність довідки від лікаря, на яку він посилається, навряд чи була більшою, ніж у «удостоверения» від Глухівського єпископа. На користь симуляції опосередковано може свідчити відсутність згадок у справі про те, що Латишенко потребував серйозної медичної допомоги протягом майже трьох років перебування в умовах концентраційного табору.

У будь-якому разі, це звернення не мало наслідків – весь час розслідування підозрюваний провів у в'язничній камері. На допити його почали викликати з 6 квітня. На жаль, у справі міститься всього один протокол за цей період – додаткового допиту від 13 квітня 1926 р., але дуже показовий.

Слідчого цікавив лише один епізод. Він вимагав повторити свідчення «начинаючи з періода Вашого суда в Польше за убийство митрополита Георгія»³⁹. Латишенко, який раніше легко відмовлявся від усіх інших деталей своєї «біографії», продовжував твердо наполягати на тому, що він був співучасником варшавського злочину.

«Квітневий» варіант розповіді був скороченим «міксом» усіх попередніх. Тут вже не йшлося про співпрацю митрополита з «офензивою» (цим терміном в радянському «новоязі» позначали польську поліцію та контррозвідку), а головний акцент робився на тому, що той нібито намагався підпорядкувати польських православних Римському Папі. З якихось причин Латишенко не став також розповідати про свій револьвер системи «Наган», що нібито став знаряддям вбивства. Проте в цьому повідомленні знову фігурували інші «змовники» («мы решили, вместе с другими епископами, если Георгий не изменит свою политику, убить его»). Парадоксально, але в цьому була частина правди. Попри те, що вбивство здійснив терорист-одиначка, до злочину його, де-факто, підбурювали. Частково таку інформацію самозванець міг отримати із тих самих газетних репортажів із зали судових засідань. Проте не можна виключати, що він міг мати якісь знайомства у середовищі духовенства в Польщі, де вся ця історія активно обговорювалася.

За підсумками допитів оперуповноважений Урбан 19 квітня підготував два варіанти постанови щодо справи Латишенка. У першому стверджувалося, що зібраного матеріалу недостатньо для притягнення до відповідальності за вказаними статтями і справу буде направлено «прокурору при Народном комиссариате юстиции на предмет прекращения»⁴⁰. У другому зроблено акцент на тому, що всі обставини переходу через кордон залишаються нез'ясованими, а після нього перебіжчик «поддерживал связь с неблагонадежным элементом». Відповідно пропонувалося «возбудить ходатайство перед особым совещанием по админвысылкам при ГПУ УССР о признании ЛАТЫШЕНКО Антона Ивановича социально-опасным элементом и выслать его в концлагерь сроком на три года»⁴¹.

Навряд чи у Латишенка був хоч якийсь шанс на те, щоб вийти на волю. Адже його історія, серед іншого, засвідчувала серйозні недоліки в роботі ОДПУ з перебіжчиками. Авантюрний характер неминуче призвів би (у разі звільнення) до нового затримання, і тоді виникли б питання до тих чекістів, які так поблажливо поставилися до підозрюваного елемента.

Тому не дивно, що 20 квітня 1926 р. Особлива Нарада при Колегії ДПУ УСРР одностайно підтримала другий варіант, про що 27 квітня повідомила до Москви «на предмет санкционирования» Особливою нарадою при Колегії ОДПУ СРСР рішення про заслання «в одну из северных областей СССР». 28 травня санкція була отримана, причому з ремаркою: «такового отправьте на Соловки»⁴².

Про подальшу долю Антона Латишенка відомо дуже мало. Він відбував ув'язнення у Соловецькому таборі особливого призначення. У березні 1928 р. у

³⁹ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 40а.

⁴⁰ Там само. Арк. 53.

⁴¹ Там само. Арк. 45з.

⁴² Там само. Арк. 65.

зв'язку з амністією термін скоротили на чверть (на 9 місяців). 11 серпня 1928 р. Особлива нарада при Колегії ОДПУ постановила вислати його після звільнення з табору на три роки на Урал.

Остання задокументована дата в житті невдахи-перебіжчика з «багатьма обличчями» – 18 листопада 1931 р. У цей день та сама Особлива нарада позбавила Латишенка А. І. права на проживання в прикордонних районах, «с прикреплением к определенному месту жительства сроком на три года»⁴³.

Справу переглянули лише 28 червня 1989 р., коли прокуратура Чернігівської області визнала, що цей випадок підпадає під дію Указу Президії Верховної Ради СРСР «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30–40-х и начала 50-х годов». Оскільки масовий перегляд вироків сталінського періоду не передбачав поглибленого вивчення матеріалів справ, у рішення про реабілітацію потрапила невірна інформація про національність та професію⁴⁴. Офіційно Антон Латишенко так і залишився латишем за національністю та священником з вищою освітою⁴⁵.

* * *

Осмислюючи феномен революції, російський та німецький філософ й соціолог Ф. Степун спеціально виокремлював вплив на її перебіг тяжіння мас до подолання «ощущения роковой непохожести своего внутреннего лица на лицо своей судьбы». Адже в період соціальних катаклізмів дуже загострюється бажання «простої людини» «вырваться наружу, дойти до своей настоящей, большой, Богом обещанной жизни». Знищення більшої частини «перегородок» у суспільстві дозволяло розпочинати реалізацію фантастичних мрій, зречення реалістичного погляду на речі, гонитву за химерами. Наслідком цього стало розгортання маскараду, в якому «журналисты становятся красными генералами, поэтессы – военкорами, священники – конферансье в революционных кабаре». Жонглювання образами, зміна соціальних ролей, до яких «актори» виявляються не готовими, призводило до того, що «в этой демонической игре, в этом страшном революционно-метафизическом актерстве разлагается лицо человека; в смраде этого разложения начинают кружиться невероятные, несветимые личины»⁴⁶.

У випадку з Антоном Латишенком ми бачимо апріорну спробу надягнути такого роду «несветимые личины»: лікаря-священника та вбивці, захисника чистоти віри та антиклерикала, лояльної до будь-якої влади людини та бунтівника-нонконформіста. Втім, з самого початку Латишенко обрав для формування «самозванчого образу» дуже нетипову та суперечливу особистість – священнослужителя-терориста, ченця, що мав би дбати про спасіння своєї душі, натомість сам перетворився на кривавого душогуба. Розрахунок, що саме така роль (близького родича та співучасника конкретного вбивці) буде затребованою та винагородженою в СРСР, виправдав лише ситуативно й почасти. Єдиним «позитивним моментом» для авантюриста було те, що радянська система, зокрема, й каральні органи, виявилася неспроможною оперативно верифікувати його голослівні заяви та з'ясувати справжнє ім'я та походження.

Застосувавши до цього сюжету запропоновану Г. Тульчинським схему формування, в залежності від меж особистості та форм й гарантій ідентифікації особистості, чотирьох «стадій» (варіацій) самозванства – етнічного, статусного, рольового та проектного⁴⁷, ми бачимо:

⁴³ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 2565. Арк. 63.

⁴⁴ Там само. Арк. 78

⁴⁵ Біографічні дані про громадян, що зазнали політичних репресій. *Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники: О. Б. Коваленко, О. В. Лисенко, Р. Ю. Поджур, О. М. Потапенко. Чернівці, 2016. Кн. 6. С. 215–216.*

⁴⁶ Степун Ф. Религиозный смысл революции. *Современные записки*. Париж, 1929. Кн. 40. С. 427–460.

⁴⁷ Тульчинський Г. Самозванство, массовая культура и новая антропология: перспективы постчеловечности. С. 65. Дослідник описує 5 варіантів «самозванства», проте один з них («постчеловеческий») лише «вимальовується» в історичній перспективі.

– Слабко виражену спробу етнічного самозванства. До кінця не ясно, із якою метою він назвався латишем і які переваги хотів отримати від цього. Натомість зрозуміло, чому ця тема не отримала розвитку в його показах – адже був надвисокий ризик швидкого викриття у випадку зустрічі з реальним представником цього народу.

– Багатоплановість самозванства статусного. В СРСР Латишенко прагнув отримати підтвердження кваліфікацій, яких ніколи не мав і які він навряд чи мав шанси коли-небудь отримати в Польщі. Вразливим моментом була відсутність належних документів (диплому лікаря та ставленицької грамоти священика) та занадто низький рівень освіти для того, щоб успішно вводити в оману фахових медиків та духовенство.

– Недостатню підготовленість до «рольового» самозванства. Для того, щоб успішно грати свою роль/ролі, Латишенку потрібно було мати набагато більше інформації про реальних осіб та події, а також вибудувати чіткіші та внутрішньо несуперечливі версії своєї біографії. Йому вдавалося певний час вводити в оману радянську бюрократичну та каральну систему тільки тому, що на низовому рівні вона складалася з людей з невисокою компетентністю, яких також винесли на відповідні позиції революційні «соціальні ліфти». Чиновники з кращим освітнім бекграундом не могли б одразу не помітити цілої низки «неймовірностей» у розповідях перебіжчика.

– Специфічність та суперечливість «проектного» самозванства. Латишенко нестандартно підійшов до вирішення проблеми формування власної «затребуваності», «впізнаваності» та «популярності». Не зрозуміло, чи усвідомлював він, що йому важко буде поєднувати антиклерикальні заяви в пресі зі спробами отримати місце священика, а також те, що підвищення упізнаваності та «додавання» до свого життєпису історій про революційне минуле на порядок збільшуватиме ризик викриття.

У будь-якому разі, фантасмагорична радянська дійсність «проковтнула» та «перемолола» і такого феноменального персонажа. Типологічно він повторив долю дуже багатьох «шукачів щастя», які втікали до СРСР з міжвоєнної Польщі, потрапляючи, з часом, в лещата ГУЛАГу.

References

Borshchevych, V. (2008). Na manivtsiakh Rosiiskoi ortodoksalnoi ideolohii: arkhimandryt Smarahd (Latyshenko) [Dead-end path of the Russian orthodox ideology: Archimandrite Smaragd (Latyshenko)]. *Aktualni problemy vitchyznianoї ta vsesvitnoi istorii: nauk. zap. Rivnen. derzh. humanitar. un-tu – Current issues of national and world history: Rivne State University for the Humanities. Collected Works*, 13.

Kovalenko, O., Lysenko, O., Podkur, R., Potapenko, O. (Eds.) (2016). Reabilitovani istoriiei: U dvadtsiaty semy tomakh. Chernihivska oblast [Rehabilitated by history: In twenty-seven volumes. Chernihiv region]. Vol. 6. Chernigiv, Ukraine.

Starodub, A. (2002). Pravoslavna Tserkva v Polshchi na pochatku 1920-kh rokov kriz pryzmu protsesu nad Pavlom Latyshenkom (arkhimandrytom Smarahdom) [The Orthodox Church in Poland in the early 1920s through the prism of the trial of Paul Latyshenko (Archimandrite Emerald)]. *Naukovi zapysky. Zbirka prats molodykh vchenykh ta aspirantiv – Scientific articles. Collection of works of young scientists and graduate students*. Vol. 8 (II).

Tulchinskii, G. (1996). Samozvanstvo. Fenomenologiya zla i metafizika svobody [Imposture. The phenomenology of evil and the metaphysics of freedom]. Sankt-Peterburg, Russia.

Tulchinskii, G. (2008). Samozvanstvo, massovaia kultura i novaia antropologiya: perspektivy postchelovechnosti [Imposture, Mass Culture and New Anthropology: Perspectives on Posthumanity]. *Chelovek –Person*, 1.

Tulchinskii, G (2012). Rolevaia revoliuciia i massovyi entuziazm pervykh sovetskikh let [Role-playing revolution and mass enthusiasm of the first Soviet years]. *Labirint – Labyrinth*, 5.

Shumilo, V. (2020). Yepyskop Hlukhivskiy ta Nizhynskiy Damaskyn (Tsedryk) yak odyn iz holovnykh ideolohiv IPTs v Ukraini [Bishop of Hlukhiv and Nizhyn Damascus (Tsedryk) as one of the main ideologues of the True Orthodox Church in Ukraine]. *Siverianskyi litopys – Severyan chronicle*, 3.

Стародуб Андрій Вікторович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (вул. Трьохсвятительська 4, м. Київ, 01001, Україна).

Starodub Andriy V. – candidate of Historical Sciences, Senior researcher, M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: andriystarodub@gmail.com

«BROTHER SHOT THE METROPOLITAN IN MY PRESENCE». MYSTERIES OF THE BIOGRAPHY OF THE FALSE BROTHER OF ARCHIMANDRITE SMARAGD (LATYSHENKO)

The article clarifies the circumstances of the conviction by the Soviet punitive system of a person who called himself Anton Ivanovich Latyshenko and claimed to be an accomplice in the assassination of Warsaw Metropolitan George (Yaroshevsky). A defector from Poland, who claimed to be a doctor by profession and a priest, told several contradictory (and even mutually exclusive) versions of his biography from December 1924 to April 1926. In an attempt to finally legalize himself in the USSR, Latyshenko attracted the attention of the Joint State Political Directorate, was arrested, and later sentenced to 3 years in prison in the Solovki prison camp and to 3 years in exile in the Urals.

The author verified the data contained in the archival and investigative case of A. Latyshenko, recreated the real chronology of events, established causal links between them. Several variants of the «autobiographies» of the criminal investigation participant were analyzed. A. Latyshenko's key statements are classified on the basis of a philosophical and sociological approach to the interpretation of the historical phenomenon of «impersonation». Hypothetical plans for further attempts to «convert» the false stories of the adventurer into a certain status in Soviet society have been reconstructed.

On the basis of archival sources introduced for the first time into scientific circulation, the author made the following conclusions:

- 1. All the information that A.I. Latyshenko reported about himself in 1924-1926 was completely fictional.*
- 2. The Soviet investigating authorities not only failed to verify most of his allegations, but also failed to establish the true identity of the defector from Poland.*
- 3. This person was not involved in the murder in Warsaw on February 8, 1923.*
- 4. Not only family ties are doubtful, but even Anton Latyshenko's acquaintance with Archimandrite Smaragd (Pavel Latyshenko).*
- 5. The imposter, most likely, did not come from the clergy, did not have a professional medical education and the priesthood.*

Key words: *impersonation, archival and criminal cases of the repressed, Smaragd (Latyshenko), the Ukrainian SSR in the early 1920s, Soviet-Polish relations in the 1920s and 1930s.*

Дата подання: 18 березня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 19 березня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Стародуб, А. «Брат застрелил митрополита в моем присутствии». Загадки біографії «родича» архімандрита Смарагда (Латишенка). *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 92–107. DOI: 10.5281/zenodo.4743401.

Цитування за стандартом APA

Starodub, A. (2021). «Brat zastrelыл mytropolyta v moem prysutstvyy». Zahadky biohrafii «rodycha» arkhimandryta Smarahda (Latyshenka) [«Brother shot the Metropolitan in my presence». Mysteries of the biography of the false brother of Archimandrite Smaragd (Latyshenko)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 92–107. DOI: 10.5281/zenodo.4743401.

